

Ebbing om Skjervheim og Næss – noen bemerkninger

Dag Østerberg

Det var mye å glede seg over i Hans Ebbings artikkel “Filosofi fra kritikk til profesjon” (SÅ 2003.1). Desto mer faller svakheter i øynene; jeg sikter for min del til avsnittet som sammenligner Hans Skjervheim og Arne Næss, hvor sistnevnte synes å komme gunstigst ut, sett fra et Marx-preget, sosialistisk standpunkt. Jeg stusser ved denne vurderingen, fordi begrunnelsen er uklar.

Her gjør jeg et lite forsøk på å avklare saken, idet jeg tar for meg såvel de to filosofenes livsstil og politiske standpunkter, som deres forfatterskap.

Arne Dekke Eide Næss (f.1912) ble født inn i en storbürgerlig familie og vokste opp på Oslos “beste vestkant” (Slemdal). Han hevdet selv at han under oppveksten ikke visste om de sosialistiske bevegelser. Da han ble myndig fikk han rådighet over arven etter sin far som gikk tidlig bort, og befant seg i en økonomisk gunstig stilling. Han synes å ha vært helt “uinteressert” i politikk, dvs. å ha godtatt som “fraglos gegeben” den rådende økonomisk-politiske orden. Dette endret seg da Tyskland okkuperte Norge i 1940; den unge jussstudenten (og senere ledende sosiologen) Vilhelm Aubert fikk ham etterhvert med i

livsfarlig motstandskamp. Etter krigen ble han opptatt av Gandhis ikke-voldspolitik, og var med i en debattbok (*Tenk en gang til!*, utg. 1, 1950) som tok avstand fra norsk offentlig forsvars- og utenrikspolitik: Næss' bidrag oppfordret til større saklighet i øst-vestdebattene, uten å ta parti for noen av den kalde krigens parter.. Han skrev og talte i alle år mot bruk av atomvåpen.

Næss reservert seg bestandig mot å bli oppfattet som sosialist. Han var overbevist om at ethvert menneske kunne bevare sin frihet om den økonomiske situasjonen var aldri så vanskelig.

Med hensyn til livsstil, var Næss alltid såkalt "ukonvensjonell" og likte å gjøre besynderlige ting, uvisst av hvilken grunn – kjedsomhet? ekshibisjonisme? tilslutning til den surrealistiske bevegelse? Han var avgjort lite "borgerlig" i sin livsførsel, men som Ebbing peker på, var det hans storborgerlige herkomst og situasjon som muliggjorde denne "lekende" livsstilen, som Bourdieu har vist er en side ved den distingverte habitus som kan prege mennesker som befinner seg på trygg avstand fra økonomisk nød. I Næss' tid som professor (1939-1972) var "gasjen" (som det het den gangen) relativt mye høyere enn nå for tiden. Dessuten kunne han nok om nødvendig påregne økonomisk bistand fra sin bror, den rike skipsrederen Erling D. Næss.

Han sammenlignet forholdet mellom mennesker med skip som seiler i åpent farvann om natten og hilser hverandre med lysblink idet de passerer hverandre. Det tyder på en individualistisk livsfølelse: Enhver lever alene.

Næss' filosofiske arbeider kretset fra første stund rundt emnene til de "logiske positivister" og nordamerikanske "pragmatister" (jfr. Forordet til doktorgradsavhandlingen *Erkenntnis und wissenschaftliches Verhalten*, 1936), uten at han anså seg som tilhørende noen bestemt "skoleretning". Han startet selv på 1950-tallet "Oslo-skolen i empirisk semantikk" utfra sitt hovedverk *Interpretation and preciseness* (1954) og utga en bok om symbolsk logikk. Hans obligatoriske lærebok ved

forberedende prøve i filosofi, *En del elementære logiske emner*, inneholdt en lære om tolkning og presisering, og en saklighetslære, men ingen innføring i dialektisk logikk. For Næss sto meget avvisende ikke bare overfor alle former for spiritualistisk og idealistisk tenkning, men også overfor marxistisk og annen dialektikk.

Næss sluttet som “professional philosopher” rundt 1972, det året han fratradte sitt professorat i filosofi ved Universitetet i Oslo. Samme år utga han den vitenskapsfilosofiske boken *The pluralist and possibilist aspects of science*, der han i hovedsak går inn for “the new historiography of science”, og hevder at vitenskapen ikke begrunner noen bestemt livsanskuelse. I bokens etterord beretter han bl.a. om sin avskjed med “scientismen”.

De siste 30 år er Næss blitt stående i offentligheten som talsmann for en ytterliggående økologisk filosofi (“økosofi”), med brodd mot Vestens humanisme. At mennesket bør “abdisere som det herskende dyr”, eller at en mygg har samme verdi som et menneske er blant de mange oppsiktsvekkende, og trolig tilsiktet ertende, uttalelser fra ham. Av denne grunn er han blitt angrepet av bl.a. den franske filosofen Luc Ferry i hans bok om økologi, oversatt til norsk som *Ny økologisk orden* 1996.

Hans Skjervheim (1926-99) vokste opp som odelgutt på en gård i Myrkdalen i Vossastrand kommune. Faren var en ledende Venstremann i bygda, og bl.a. ordfører. Det fremgår ikke av Sørbøs biografi hva som var Skjervheims politiske oppfatninger som ung, ut fra mine minner om ham vil jeg anta at han dengang sognet til det såkalte Vestlandsvenstre, men uten pietistisk kristendom og sterk betoning av det nasjonale. Han var vel en “frilyndt ungdom”, og fjernt fra enhver revolusjonær sosialisme. Han synes å ha betraktet den militære verneplikten som noe *fraglos gegeben*, en selvsaghet, og avtjente den som menig soldat i Tysklandsbrigaden.

Sensommeren 1961 spurte jeg Skjervheim om hans forhold til sosialismen. Han, som nylig hadde bak seg et opphold i Bundesrepublik Deutschland, svarte at han syntes godt om politikken til Ludwig Erhard, kristeligdemokratens finansminister med slagordet “Velstand for alle!” Han skrev i det konservative –”verdikonservative”, ville vi si idag – tidsskriftet *Minerva*, stiftet av dyktige folk knyttet til Den konservative studenterforening (DKSF), og med klar front mot det sosialliberale Venstres og de sosialistiske og kommunistiske tidsskrifter.

På midten av 1960-tallet begynte Skjervheim å ivre for Frankfurterkolens filosofi og “kritiske teori”, og bidro mye til at den ble kjent. Fra denne tiden husker jeg at han alltid forsvarte betydningen av den dialektiske tenkning, samtidig som han var vanlig norsk anti-kommunist, og også tok avstand fra Arbeiderpartiet, først og fremst på grunn av deres positivistiske innstilling.

Mens Skjervheim var den første som gjorde norsk offentlighet oppmerksom på “den unge Karl Marx og menneskets fremmedgjørelse” (som den konservative idehistorikeren Lars Roar Langslet kalte sin magistergradsavhandling), gikk han, etter at marxismen nærmest var blitt mote på venstresiden og selv *Aftenposten* erklærte at “litt marxister er vi blitt alle sammen”, over til å angripe marxismen. Han skrev forordet til den norske utgaven av “nyfilosofen” André Glucksmanns *Herretenkerne* (1977), og ble spaltist i den anti-marxistiske (og antisosialistiske) Tore Stubberuds tidsskrift *Kontinent*. Neste omslag kom mot rundt 1990, da nyliberal politikk – forsiktig innført av AP-regjeringen Harlem Brundtland, videreført av Høyre-regjeringen Willock – var begynt å prege Norge. Skjervheim kastet seg da inn i kampen mot dem som ville innføre visse næringslivsmetoder i det akademiske liv – Management by Objectives eller “målstyring”. Han som opprinnelig angrep sosialdemokratene for å begå “det instrumentalistiske mistaket” vurderte nå situasjonen slik at nyliberalerne nå var de verste når det gjaldt å tenke og handle instrumentelt der det slett ikke passet. På dette tidspunkt var han

(visstnok forlengst) medlem av eller stemte på – Arbeiderpartiet. Politisk beveget Skjervheim beveget seg i sitt liv stort sett på den borgerlige fløyen, etterhvert med tilslutning til et – riktignok liberalisert – Arbeiderparti. I den kalde krigens tid var han uten forbehold på Vestens side, og prøvde aldri å se situasjonen fra Østblokk-landenes side. Ifølge Sørbø støttet han også USAs krigføring i Vietnam, om ikke offentlig.

Med hensyn til vesen og livsstil, var Skjervheim omgjengelig, liketil og alminnelig, og han mislikte sterkt den kulturradikale livsstil som gikk ut på å betone egenart, “individualitet”, “autentisitet” og frigjorthet fra “konvensjonene”. Selv om han tilbragte mye tid på kafé, var han ikke bohemisk av legning, men påvirket av sydtysk gemyttlighet og bayerske omgangsformer. Han syntes også det seksuelle som samtaleemne i selskaper var kjedelig, uten selv på noen måte å være snerpet. Han ga uttrykk for at hans erfaringer med konvensjonelle tyske kvinner var gode; når det kom til stykket, var de ikke mindre “frigjorte” enn kulturradikale norske kvinner. Halvt folkelig, halvt borgerlig i sin habitus, sto han det konservative nærmere enn det radikale.

Innen psykologi og samfunnsvitenskap ble han tidlig en outsider eller *Einzelgänger*. Disse vitenskaper hadde etter krigen nærmest skåret over forbindelsen til tysk og fransk kultur, og omskolert seg etter nordamerikanske forbilder. Skjervheim, derimot, var opptatt av (vest)tysk akademisk liv; han ble sett på som en raring, fortalte han, når han ble sett med en tysk bok. Mot empirismen og positivismen som var enerådende i lærebøkene på 1950-tallet, hevdet han, som kanskje den eneste, betydningen av en hermeneutisk psykologi, pedagogikk og sosiologi.

Innen filosofien gikk han inn for visse nykantianske retninger og for Husserls fenomenologiske skole, innbefattet Jaspers og Heidegger. Den sistnevntes navn fremkalte den gang hoderystende avsky blant dem som arbeidet med empirisk, analytisk og pragmatisk filosofi.

Viktigst for Skjervheim, antar jeg, var refleksjonens betydning i menneskets tilværelse. Enhver instrumentelt innstilt psykolog og sosiolog, om aldri så menneskekjærlig, behandler menneskers sinn og atferd som en slags objekter, og denne objektivisering bør selv gjøres til gjenstand for refleksjon. Skjer ikke det – og det skjedde vanligvis ikke innen den USA-pregede psykologien og samfunnsvitenskapen – blir følgen en objektivisme som miskjenner hva det er å være menneske. (Å forstå seg selv objektivistisk blir å misforstå seg selv.) Dette var emnet for magistergradsavhandlingen *Objectivism and the study of man* (1957), som blant annet inneholder et angrep på Næss' ”objektiv-psykologiske metode” i *Erkenntniss und wissenschaftliches Verhalten*. Samme år utga han essayet *Deltakar og tilskodar* hvor grunntanken var den samme.

Mot slutten av *Objectivism and the study of man* nærmer Skjervheim seg Hegels filosofi, noe som innen de hegemoniske tankeretninger ved Universitetets institutter virket forskrudd. I *Deltakar og tilskodar* gjør han som første mann i Norge oppmerksom på Marx' ungdomsskrifter om fremmedgjøringen: Objektivismen i psykologi og samfunnsforskning fremmedgjør mennesket fra det selv.

Også i sitt andre større arbeid tar Skjervheim opp forholdet mellom refleksjon og objektivisasjon – denne gang i forbindelse med “ideologi”-begrepet. Ideologi er hos Marx knyttet til “falsk bevissthet”; hos Mannheim og Pareto videreføres dette til en generell lære om ideologisering som objektgjøring av andre mennesker.

Skjervheim gjorde mye for å gjeninnføre den dialektiske tenkning i norsk filosofi, på et tidspunkt hvor “dialektikk” av den hegemoniske filosofien til Næss og andre ble betraktet som foreldet, ikke minst gjennom den nye symbolske logikken til Frege, Russell, Carnap m.fl.

*

Hvem av disse to ikke-sosialister er fra sosialistisk standpunkt å foretrekke, dvs. hvem av dem fremmet utilsiktet sosialismens sak, eller hemmet den minst?

i) Med hensyn til livsstil og habitus kommer de vel nok så likt ut. Næss' ukonvensjonelle og eksentriske væremåte kan vel tale om at en annen samfunnsorden enn den bestående var ønskelig, men hans overklasse-habitus talte mot sosialismen, og likeså hans utpregede individualisme.

Skjervheim på sin side var folkeskikkens mann, ingen individualist, fremfor alt glad i samtalen på like fot, den "herskefrie kommunikasjon" som det siden kom til å hete hos Habermas og Apel. Han kunne nok trives like godt i et sosialistisk som i et blandingsøkonomisk Norge.

ii) Politisk sto altså begge sosialismen fjernt, men Næss' erklærte pacifisme ble nok møtt med fiendtlighet fra høyrefløyen. Det ble tatt som sviktende oppslutning om den "frie verden" når noen ikke ville forsvare den militært. For sosialister kunne hans anti-militarisme – i en situasjon hvor det økonomisk overlegne Vesten tvang Østblokken til å øde sine ressurser på militær opprustning - være kjærkommen. På den annen side kan en pacifisme som ikke ses i sammenheng med økonomiske strukturer være en alvorlig feiltagelse. Å stille moralske krav om at de samfunnsklasser som er under økonomisk herredømme ikke skal gripe til vold dersom det kan forbedre deres stilling, er uberettiget. Næss' medarbeider, pacifisten Johan Galtung nærmet seg etter hvert marxismen med sitt begrep om "strukturell vold": Kapitalen utøver en tilsynelatende ikke-voldelig vold gjennom "markedskreftene".

Kanskje er det slik at Næss' støtte til "Fremtiden i våre hender",

forskjellige miljø- og naturvernaksjoner og -bevegelser alt i alt har plassert ham på “venstrefløyen”, såvel i tidsrommet 1950-72, og fra 1972 og frem til idag.

Næss’ nære forhold til – og offentlige opptredener med – sin nevø – internasjonal finansmann og spekulant, berømt gjennom sitt ekteskap med en “popdronning” og erklært a-sosial og selvsagt anti-sosialist – kunne vel de siste ti-femten år gjøre hans offentlige *image* mer utydelig.

Skjervheim var vel mer entydig plassert på den borgerlige fløyen, bortsett fra hans angrep på liberalismen mot slutten av hans liv.

iii) Med hensyn til filosofi kan det være at Næss’ skiftende standpunkter (pragmatisme, possibilisme, skeptisisme, nyspinozisme) kan bidra til å skjerpe bevisstheten om at en “annen verden er mulig”, noe som kan være gunstig for dem som går inn for et sosialistisk samfunn. Men disse standpunkter var og er kjent av nokså få, sammenholdt med alle dem som leste lærebøkene *Filosofiens historie* og *En del elementære logiske emner*.

Ebbing betegner Næss som “udogmatisk”, men dette er ingen treffende betegnelse. Sannheten er heller at Næss ikke sluttet seg helt og fullt til noen filosofisk bevegelse, noe filosofisk standpunkt. Det sier da seg selv at han var “udogmatisk”. Men i en annen betydning var ikke Næss påfallende mer “udogmatisk” og “åpen” enn andre. Hans evne eller vilje til å fordype seg i oppfatninger forskjellig fra hans egne, var ikke påfallende stor: Han gjorde i forelesninger og seminarer narr av Husserl, Heidegger, Sartre, kalte Bergson en bedrager, hans fremstillinger i hans filosofihistorie av Kant og Hegel var ikke dyktig utført, særlig var Hegel-kapitlet i de første utgavene uhyre svakt, og måtte gi leseren inntrykk av at Hegel var bent frem dum.

Skjervheims hovedanliggende var som nevnt en refleksjonsfilosofi og et angrep på objektivismen. Hans innsats bidro til å muliggjøre former for sosialistisk og marxistisk tenkning som de hegemoniske tenkemåter

på 1950-tallet sperret for. Skjervheims senere avstandtagen fra Marx (og også Hegels logikk) var forholdsvis platt, og derfor mindre betydningsfull og innflytelsesrik.

Konklusjon:

1. Med hensyn til livsstil (“habitus”) og offentlig *image* er det fra sosialistisk standpunkt uklart hvem av disse to ikke-sosialister som er å foretrekke, eller som tross alt bidro til å fremme sosialismen.

2. Med hensyn til filosofien, er det klart at Skjervheims dialektiske refleksjonsfilosofi var et viktig bidrag til å muliggjøre fornyelsen av sosialistisk tenkning (på et tidspunkt da Arbeiderpartiets sosialdemokrati mer og mer var blitt preget av teknokrati og positivisme). Næss’ forskjellige filosofiske standpunkter kunne alment fremme et åpent sinn hos leserne, men hans skrifter peker aldri i retning av sosialismen.